

Javier Sansiñena Sanzberro

*Etxalar,
Nafarroa
(1934)*

Aurkibidea

Biografia

Etxalarren sortu zen,
Etxeberriberean. Guraso biak
Etxalarkoak zituen.

Zintak

ETL-008

- **Proiektua:** Bortzirietako ahozko ondarea
- **Elkarrizketatzailea(k):** Lakar Iraizoz, Maite
- **Data:** 2007-06-28
- **Iraupena:** 65 min
- **Euskarria:** Bideo digitala
- **Emalea:** Arburua Etxeberria, Patri

ETL-009

- **Proiektua:** Bortzirietako ahozko ondarea
- **Elkarrizketatzailea(k):** Lakar Iraizoz, Maite
- **Data:** 2007-06-28
- **Iraupena:** 47 min
- **Euskarria:** Bideo digitala
- **Emalea:** Arburua Etxeberria, Patri

Pasarteak

1. Erleak 1

- **Erref:** ETL-008/001
- **Iraupena:** 0:04:39. **Hasi:** 00:00:01. **Bukatu:** 00:04:40
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Erregina bat izaten zen beti. Martxo edo apiril aldera erregina bat bere talde handi batekin joaten zen. Oihanetan, arbol zuloetan izaten ziren eta ikusten zuenak, gurutze bat markatzen zuen, berea zela adierazteko. Aunitzetan hartzen zituzten eta beste leku batera eramten zituzten. Udazken aldean kentzen zen ezta (negua pasatzeko hainbat uzten zen). Azukrea paratzen zitzairen. Ezta kentzeko aurpegia ezaltzen zuten eta kea bota. Hartutako zatiari eskuarekin ezta kendu ondoren pilota antzeko bat gelditzen zen ("txokota" erraten zioten) eta hori zupatzen aritzen ziren. Argizaria urtzen zuten etxean emateko eta, aunitz zutenek, saltzen zuten kandelak egiteko.

2. Kukusobelarra

- **Erref:** ETL-008/002
- **Iraupena:** 0:01:04. **Hasi:** 00:04:40. **Bukatu:** 00:05:44
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Bere amautxik kukusobelarrarekin arraskatzen zuen solairua; distira ateratzen zion eta oso usain ona gelditzen zen

3. Erleak 2

- **Erref:** ETL-008/003
- **Iraupena:** 0:02:02. **Hasi:** 00:05:44. **Bukatu:** 00:07:46

- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Erleren bat ateratzen bazen, erlauntzira nola bildu azaltzen du. Erregina behin ikusi zuen (hegalak luzakara zituen). Erlauntzak nolakoak ziren azaltzen du: batzuk egurrezko kutxak ziren eta beste batzuk adaxkekin trentzatuak (gero behi kaka eta lurrarekin egindako masarekin estaltzen ziren).

4. Erleak 3

- **Erref:** ETL-008/004
- **Iraupena:** 0:02:18. **Hasi:** 00:07:46. **Bukatu:** 00:10:04
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Erleen inguruko erranak eta sinesmenak: ezin zirela saldu, zorte txarra ematen zutelako; etxeko nagusia edo etxekoandrea hiltzen zelarik, erlauntzan jo eta erleei hildakoaren berri ematen zitzaien.

5. Argia

- **Erref:** ETL-008/005
- **Iraupena:** 0:02:57. **Hasi:** 00:10:04. **Bukatu:** 00:13:01
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Beti ezagutu du argia etxean (ilunabarrean, ehotzen amaitzen zenean, errostatik ematen zuten, baina bizpahiru ordu besterik ez zuen irauten). Gainerakoan, azufrea eta ura nahastean sortzen zen gasa erabiltzen zen argitzeko. Bestetan argia izateko herriak petrolioa erabiltzen zuten aparatu handi batzuk ekartzen zituen. 50ko hamarkadan Iberduerok jarri zuen argi etengabea. Lehenago pinuen erretxina erabiltzen ohi zuten.

6. Karlistak

- **Erref:** ETL-008/007
- **Iraupena:** 0:04:22. **Hasi:** 00:13:17. **Bukatu:** 00:17:39
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Bere amatxiren etxea hartu zuten karlistek eta familia osoa kuarto batean sartuazari zuten. Apaizak soldaduei esaten ziona konfesatu ondoren: “zeren fedearen alde jokatu zaren, zeruaren erdian zaude”. “40 palos” zigorra izaten zuten soldaduek. Karlistak, ihesi zihoazela, arroila batetik erori ziren eta han bertan enterratu zituzten. Kanta batzuk baziren: “Carlos chapas se marcha a Bayona, ay que gusto sin corona, dile que te den, dile que te han dado agua de limón con azúcar y bolado”.

7. Beste herriekiko harremana

- **Erref:** ETL-008/008
- **Iraupena:** 0:02:26. **Hasi:** 00:17:39. **Bukatu:** 00:20:05
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Baserrikoek Berako baserrikoekin erlazio handia zuten. Etxalar eta Sara harreman handia zuten. Etxalarren dendak zeudenez, jende anitz joaten zen erosketak egitera eta mezara.

8. Hilarri berezia

- **Erref:** ETL-008/009
- **Iraupena:** 0:02:00. **Hasi:** 00:20:05. **Bukatu:** 00:22:05
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Iratzea egiten zuten tokian hilarri bat zegoen: "Aquí fallezió Juan Suescun, natural de Mendigo rria, vulcando un árbol, día de 31 de agosto de 1898". Antza karretera egiten ibilitako peoia zen.

9. Makiak eta soldaduak

- **Erref:** ETL-008/010
- **Iraupena:** 0:02:25. **Hasi:** 00:22:05. **Bukatu:** 00:24:30
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

36ko gerra denborako iheslari errepublikarrak ziren makiak. Etxalarko zerrategian soldaduen kanpamentuak zeuden. Gau batean gertatutakoa kontatzen du. Beste behin, bonba bat lehertu eta gizon bat hil zen.

10. Soldaduak eta presoak

- **Erref:** ETL-008/011
- **Iraupena:** 0:01:44. **Hasi:** 00:24:30. **Bukatu:** 00:26:14
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Soldadu anitz izan ziren. Presoak ere izan ziren, baina "los trabajadores" erraiten zieten. Hainbat errepide egin zituzten. Erraten zuten preso batek sarjentu bat hil eta ihes egin zuela.

11. Bonba batekin ezbeharra

- **Erref:** ETL-008/012
- **Iraupena:** 0:05:13. **Hasi:** 00:26:14. **Bukatu:** 00:31:27
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Gerraostean ezbeharra izan zuten bonba batekin. 1939an, bost urte zituela, lagunekin jolasten, pote gorri bat topatu zuten Iarrain handi batean. Lehertu egin zen eta batek besoa galdu zuen, beste batek behatzak, bere anaia itsutu zen denbora luzez, berak metraila zatiak izan zituen sabela eta besoa eta guardia bat hil zen. Irun eta Donostiako ospitaletara eraman zuten autoz. Igantzin ere mutiko bat hil omen zen bonba batekin.

12. Bunkerrak

- **Erref:** ETL-008/013
- **Iraupena:** 0:01:52. **Hasi:** 00:31:27. **Bukatu:** 00:33:19
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Hondarribi eta Erronkari artean den-dena bunkerrez ("nidos") beteta zegoen. Herriko errekatik legarra ateratzen zuten bunkerrak egiteko. Bere aitak soldaduei ixilka erosten zien porlana edo burdina, lan egiteko. Frantziari beldur omen zion Francok.

13. Desertoreak

- **Erref:** ETL-008/014
- **Iraupena:** 0:02:10. **Hasi:** 00:33:19. **Bukatu:** 00:35:29
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Soldadu joan nahi ez zuten batzuk Frantziara ihes egin zuten. Hainbat urteren buruan libratu zituzten. Ondoko baserri bateko gizon bat Frantziara joan zen, baina herriko bestetan baserrira etorri zen eta harrapatu eta Miranda de Ebrora preso eraman zuten (handik ere ihes egin zuen). Etxalarko bat soldadu zelarik kamioiarekin kontrabandoan aritzen zen eta Guardia Zibilak harrapatu zuen, baina Sararat ihes egin zuen .

14. Desterratuak

- **Erref:** ETL-008/015
- **Iraupena:** 0:02:07. **Hasi:** 00:35:29. **Bukatu:** 00:37:36
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Ostatua zuen gizon bat desterratua egon zen Bizkaian. Itzuli berria zela gertatutako anekdota bat kontatzen du.

15. Herrien fama

- **Erref:** ETL-008/016
- **Iraupena:** 0:05:29. **Hasi:** 00:37:36. **Bukatu:** 00:43:05
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Aranztarrak, harrikalariak; igantziarrak jakintsuak; lesakarrak, mozkorrak; etxalartarrak, inbidiatsuak; eta beratarra, orgullosoak (harroak). Etxalarkoak gorritz janzten ohi dira. Baztandarren izaerari buruz mintzatzen da. "Sunbilla, buena villa, mala gente" erraten da. Malerrekakoak, errebelde samarrak

16. Kisua

- **Erref:** ETL-008/017
- **Iraupena:** 0:07:30. **Hasi:** 00:43:05. **Bukatu:** 00:50:35
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Kisua egiten zuten. Kisu harri hobereana zuriena da; Salvatore ermita ondoan dagoen harrobikoa hain zuzen. Behiekin garraiatzen zituzten harriak. Kisulabea egiten zuten eta ondoan sekulako arbazta pila prest izaten zuten. Sei edo zazpi egunez izaten zen erretzen. Gero egun pare uzten zuten hozteko. Bere aitak kisua etxea zuritzeko eta morteroa (legarrarekin) egiteko erabiltzen zuen. Lehen zurezko barriketan gordetzen zuten; ura botatzen zioten eta, irakiten zuenean, makil batekin eragin behar zitzaion. Azkenean depositora irauli behar zen. Bere etxean lanean ari zen gizon bat sabela erre zuen iraultzerakoan beste aldera joan zitzaiolako kisua. Etxea zuritzeko isopo luze batekin ematen zen kisua

17. Ikatza

- **Erref:** ETL-008/018
- **Iraupena:** 0:01:21. **Hasi:** 00:50:35. **Bukatu:** 00:51:56
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Orduko kamioiek eta kotxeek gasegenoa erabiltzen zuten, eta hortarako ikatza behar zen. Bi ikazki ezagutu zituen herrian.

18. Maizter eta etxaldekoen arteko diferentziak

- **Erref:** ETL-008/019
- **Iraupena:** 0:05:11. **Hasi:** 00:51:56. **Bukatu:** 00:57:07
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Maizter eta etxaldekoen arteko diferentziak. Maizterrak ezin ziren zinegotzi izan eta lurrak ongi zaindu behar zituen; batzuetan nagusiak erraten zionari eman behar zion botoa. Zenbaitetan, belarraren, artoaren eta ilarraren kantitate bat ere eman behar zion nagusiari. Bere etxean errenta bakarrik ordaindu behar zen (urteberritan ordaintzen zuten).

19. Igande arratsaldeak. Ostatuak

- **Erref:** ETL-008/021
- **Iraupena:** 0:03:38. **Hasi:** 00:58:06. **Bukatu:** 01:01:44
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Igande arratsaldetan zer egiten zuten azaltzen du. Pilotan aritzen ziren eta, urte batzuetan, plazan akordeoia izan zen. Neskak karreteran pasieran ibiltzen ziren eta mutikoak ere handik pasatzen ziren. Gero ostatueta hasten ziren mutilak (18 urte inguru zituztela). Herrian zeuden ostatuak aipatzen ditu. Emakumeak lehen ezin ziren ostatutan sartu

20. Bailea (dantzaldia)

- **Erref:** ETL-008/022
- **Iraupena:** 0:02:26. **Hasi:** 01:01:44. **Bukatu:** 01:04:10
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Herrian eta Irazakon bailea izaten zen. Apezarekin beti arazoak izaten ziren. Anekdotak bat kontatzen du.

21. Auzo eta herriaren arteko diferentzia

- **Erref:** ETL-009/001
- **Iraupena:** 0:04:19. **Hasi:** 00:00:00. **Bukatu:** 00:04:19
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Auzo eta herriaren arteko diferentzia izaten zen. "El barrio cantarranas" eta "el barrio de los sapos" erraten zen. Herrikoek, karrikakoek, eradara gehiago erabiltzen zuten. Baserritarren ustez, karrikakoek marjinate zituzten. Eskola garaian baserritarren eta karrikakoen arteko diferentzia nabaria zen, baserritarrak askotan ez zirelako joaten, lan egin behar baitzuten.

22. Erranak

- **Erref:** ETL-009/003
- **Iraupena:** 0:01:19. **Hasi:** 00:05:15. **Bukatu:** 00:06:34
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Erranak. "Kanpotikan lilia eta barnetikan maialen" erranaren esanahia azaltzen du. "Gizon bizar gorria, andre zigortzailea".

23. Erremedioak

- **Erref:** ETL-009/005
- **Iraupena:** 0:04:46. **Hasi:** 00:06:38. **Bukatu:** 00:11:24

- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Sugeen ausikiarendako, Migel aitzinerat erreztatu behar zela erraten zuen bere aitak. Depresioa omen zuen emakume bati apezak ebanjelioak leitu zizkion. Belauniko minarendako erremedioa: bere amatxik erromeroa erabiltzen zuen. Kolpeetarako zorne-belarra erabiltzen omen zen, baita berbena eta zauri-belarra. Gibelarentzat, parietaria (horma-belar) erabiltzen zen; mutil batek ikterizia izan zuen eta parietaria hartzen hasi zen medikuari esan gabe. Herpesentzat egiten zena azaltzen du.

24. Ilargiaren eragina arbolak botatzeko

- **Erref:** ETL-009/007
- **Iraupena:** 0:02:45. **Hasi:** 00:11:28. **Bukatu:** 00:14:13
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Egurra botatzeko ilargiari begiratu behar zaio. Besteak beste, altza egurrari dagokionez: batzuetan adakia erraz hausten da eta, bestetan, adakiak oso gogorak izaten dira (karroen lardaiak egiten zituzten hauekin). Gaztainak ere, lardaiak egiteko, maiatzeko, apirileko edo iraileko ilargi zehatz batean bota behar dira.

25. Bihurrak

- **Erref:** ETL-009/008
- **Iraupena:** 0:02:01. **Hasi:** 00:14:13. **Bukatu:** 00:16:14
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Belarra lotzeko bihurrak erabiltzen zituzten. Maiatzean egiten zituzten eta urte batetik bestera altxatzen zituzten. Beste batzuek librean kargatu edo kakolak erabiltzen zituzten.

26. Ortziraletan eguraldia aldatu

- **Erref:** ETL-009/010
- **Iraupena:** 0:01:04. **Hasi:** 00:16:19. **Bukatu:** 00:17:23
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Sakristauak erraten zuen ortziraletan eguraldia aldatzen zela.

27. Eguraldia igartzeko

- **Erref:** ETL-009/011
- **Iraupena:** 0:04:57. **Hasi:** 00:17:23. **Bukatu:** 00:22:20
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Eguraldia igartzeko moduak. Zugarramurdiko ezkilak aditzen zirenean, iduzki haizea zela esan nahi zuen: "orduan bota belarra aisa, pikatu aisa". Tren txistua aditzen baldin bazenuen "malo", edo Berako fabrikako sirena, orduan ere txarra, azpiko haizea. Sukaldeetan kedarra beheiti etortzen baldin bazen, kasu, euria. Katuak muturra modu batera garbitzen bazuen, euria ere. Azienda urduritzen da galerna datorrenean. Txakurrak trumoiak iragartzen ditu. Aziendak menditik jaisten direnean, eguraldi txarra. Okilak kantatzen badu, euria

28. Egulardiari buruzko erranak

- **Erref:** ETL-009/012
- **Iraupena:** 0:01:35. **Hasi:** 00:22:20. **Bukatu:** 00:23:55
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Egulardiari buruzko erranak. "Erramu eguneko haizea, 40 eguneko haizea". "Kandelerero bero, negua heldu da gero. Kandelerero hotz, negua motz". "Abenduko izarra eta ostatuko neskatxakin kaso" (aldakorra).

29. Usain ona izateko

- **Erref:** ETL-009/013
- **Iraupena:** 0:00:43. **Hasi:** 00:23:55. **Bukatu:** 00:24:38
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Atso batek kontatu zion gaztetan txanbra barnean menda hostoak sartzen zituela usain ona izateko.

30. Txanbra, espartinak eta tonberoa

- **Erref:** ETL-009/014
- **Iraupena:** 0:00:57. **Hasi:** 00:24:38. **Bukatu:** 00:25:35
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Blusari txanbra erraten diote. Frantsesatik datozen hitzak omen dira. Espartinak eta tonberoa (orga iraultzeko), besteak beste.

31. Sinesmenak

- **Erref:** ETL-009/015
- **Iraupena:** 0:01:00. **Hasi:** 00:25:35. **Bukatu:** 00:26:35
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):

Laburpena:

Sinesmenak. Arrabioen (salamandren) ausikiarendako, ezkilak jo. San Antonio egunean aziendak ez dira lotu behar.

32. Onddoak

- **Erref:** ETL-009/016
- **Iraupena:** 0:11:11. **Hasi:** 00:26:35. **Bukatu:** 00:37:46
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Etxalar partean batez ere onddo beltza hartzen da. Onddo zuria eta ziza horia ere hartzen dira. Gibel urdina gutxi izaten da. Goringoa hondar aldera ateratzen da. "Onddo salatzaileen" bat topatzen duzunean, ingurua ongi begiratu behar duzu, onddoak seguro izanen direlako. Besteak beste, haritzetan, gaztain gazteetan eta pagoetan ateratzen dira. Onddoek itzala baina, eguzkia dute nahiago. Irailetik aitzin hartzen den onddoak gehiago aguantatzen du. Mendian, goiti, beranduago ateratzen da. Gizon batek onddoen zati bat ereiten zuen eta hurrengo urtetan onddoa etortzen zen. Bere aitaren denboran, kasu gutxi egiten zitzairen onddoei, olio eskas izaten zelako. Onddoen inguruko erranak: Iratzekin ez tali eta hazten direla erraten da; lehenago erraten zuten onddo bat ikusi ondoren ez zela ateratzen.

33. Arrantza

- **Erref:** ETL-009/017
- **Iraupena:** 0:09:09. **Hasi:** 00:37:46. **Bukatu:** 00:46:55
- **Multimedia:** bideoa online ikusgai

Gaia(k):**Laburpena:**

Txikitan batik bat txipak arrantzatzen zituzten (amu bat eta hari puska batekin); barboak ere hartzen zituzten. Lotreak harriak altxatu eta eskuz harrapatzen zituzten. Lehen amuarra in aunitz zegoen; bere aitak eskuz hartzen zituen. Aingirak nola harrapatzen zituzten azaltzen du; batzuetan kordelarekin hartzen zituzten. Ia ez zen kangrejurik (karramarrorik) izaten. Izokinak Bidasoan zeuden, umatzen ari zirelarik, batzuetan gauez joaten ziren gantxoekin (makoekin). Batzuek kisua botatzen zuten erre kara eta amurra inak goiti ateratzen ziren; baina geroago lixiba botatzen hasi ziren eta horrek kalte handia eragiten zion erre kari.

Ahotsak.eus-eko edukiarekin sortutako dokumentu automatikoa.

2026-06-25

CC-by-sa | Ahotsak.eus

Badihardugu Euskara Elkartea

Markeskua Jauregia, 20600 Eibar

943121775 - ahotsak@ahotsak.com